

КОНЦЕПЦІЯ
сімейного виховання в системі освіти України
«Щаслива родина»
на 2012-2021 роки

Структура

1. Проблеми, які потребують розв'язання
2. Мета і строки виконання Концепції
3. Шляхи і способи розв'язання проблеми
4. Очікувані результати
5. Обсяг фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів

1. Проблеми, які потребують розв'язання

Сім'я – це унікальний соціальний інститут, першооснова духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Соціальний інститут сім'ї є основним у суспільстві, він формує наступні покоління та виховує гідну зміну, що забезпечуватиме розвиток та процвітання як громадянина так і всієї держави. За своєю природою та призначенням сім'я виступає союзником суспільства у вирішенні його проблем, утвердженні моральних устоїв і соціалізації дітей, розвитку культури та економіки. Саме тому суспільство зацікавлене в фізично й морально здоровій сім'ї, здатній реалізувати свій соціальний потенціал, забезпечити не лише власне виживання, а й розвиток.

Разом з тим, виховні можливості сім'ї зумовлені різними чинниками, а саме: готовністю батьків до виховання дитини, рівнем загальної і педагогічної культури дорослих членів родини, можливостями його реалізації, характером взаємин і мірою узгодженості батьків у питаннях виховання, їхніми індивідуальними особливостями – темпераментом, моральними якостями, комунікативними здібностями, станом здоров'я, а отже, загальним і власним досвідом виховання дітей, ціннісними орієнтаціями, їхньою ієрархією.

Усвідомленість батьками себе як вихователів охоплює: ціннісні орієнтації подружжя (сімейні цінності); батьківські настановлення й очікування; батьківське ставлення; батьківські почуття; батьківські позиції; батьківську відповідальність; стиль сімейного виховання.

Невпевненість батьків, неправильне виховання дітей загострюють взаємини в сім'ї і негативно впливають на дитину, гальмують ефективність допомоги в її розвитку. Допомога в розвитку дитини означає створення таких умов, за яких її фізіологічні, емоційні та інтелектуальні потреби задовольнятимуться достатньою мірою і на необхідному якісному рівні. Результат такого виховання — здоров'я дитини, її щастя і благополуччя.

Слід зазначити, що основними принципами сімейного виховання є:

1. Гуманність і милосердя до дитини (діти мають зростати і виховуватися в атмосфері доброзичливості, любові та щастя; батьки мають розуміти і приймати свою дитину такою, якою вона є, сприяти розвитку кращих її рис; дотримання діалектичної єдності щирої поваги до особистості дитини та високої вимогливості до неї).

2. Врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини (виховні впливи і розподіл сімейних ролей мають вибудовуватися з огляду на вікові, статеві та індивідуальні особливості дитини).

3. Залучення дітей до життєдіяльності сім'ї як рівноправних учасників (суб'єкт – суб'єктні батьківсько-дитячі відносини).

4. Оптимістичність і демократичність батьківсько-дитячих взаємин.

5. Послідовність та єдність батьківських вимог.

Взагалі, інститут сім'ї можна вважати першою та основною ланкою між суспільством та індивідом, які постійно взаємодіють. Рівень розвитку суспільства відбивається на сімейних стосунках, а сімейні стосунки впливають на соціальну позицію людини. Гармонійне та здорове суспільство починається із щасливої та здорової сім'ї.

Сьогодні інститут сім'ї переживає суттєві складнощі: руйнуються сімейні відносини, підвищується ризик розлучень, знижуються виховні функції сім'ї, не підтримуються сімейні традиції, росте рівень дитячої бездоглядності та безпритульності, діти вимушені зростати в неповних сім'ях з усіма негативними наслідками цього явища, загострюється проблема насильства в сім'ї.

Така ситуація обумовлена, з одного боку, зміною морально-етичних орієнтирів, зокрема, знецінення сімейних цінностей, втрати престижу сімейного способу життя, а з іншого - викликане негативним впливом економічної кризи.

За умов переважної тенденції на взяття громадських шлюбів та невлаштованості молоді відбувається зменшення частки приросту молодих подружніх пар.

Втрачено національні традиції багатодітності. З підвищенням рівня позашлюбних народжень, а також через збільшення кількості розлучень, помітно зросла чисельність неповних сімей, які є досить уразливими щодо ризику бідності і потребують соціального захисту та дієвої підтримки з боку держави.

Починаючи з 1992р. населення України щорічно скорочується в середньому на 200 тисяч на рік. Головною причиною скорочення кількості населення стало істотне зниження рівня народжуваності.

І хоча коефіцієнт фертильності – співвідношення кількості пологів до загальної кількості жінок в країні – нині в Україні підвищився з 1,1 на кінець 1990-х – початок 2000-х років до 1,2 або трохи більше, але цього все одно недостатньо для припинення природного спаду населення. Оскільки для того, щоб кількість жителів в державі не скорочувалася, потрібно не менше 2,1 дитини на одну жінку.

Для виходу з затяжної демографічної кризи потрібна кардинальна зміна якості сімейних стосунків і свідомості в кожній українській сім'ї.

Найбільш уразливими в сучасних соціально-економічних умовах залишаються багатодітні сім'ї. Чітко прослідковується зниження рівня матеріальної забезпеченості зі збільшенням кількості дітей у сім'ї. Так, у 2009 р. рівень бідності сімей без дітей становив 19,6 %, сімей з однією дитиною 32 %, а сімей з трьома і більше дітьми 37,2 %.

Ще однією з найгостріших проблем сімей, особливо багатодітних родин, на сьогодні залишається забезпечення їх житлом.

На жаль, до цього часу існують негативні гендерні стереотипи у розподілі сімейних ролей жінок і чоловіків, виконання батьківських обов'язків, відсутнє формування навичок ефективного спілкування між статтями.

Сім'я не виконує повною мірою виховної функції у зв'язку з відсутністю цілеспрямованої, поетапної, організованої системи підготовки майбутніх батьків до виконання соціальних ролей чоловіка і дружини, батька і матері; відсутністю умов для підвищення свого загальнокультурного і педагогічного рівня. Більше половини опитаних сімей вважають, що вони не володіють необхідними психолого-педагогічними знаннями.

У сучасних умовах суттєвих змін зазнає виховна функція сім'ї. Характерна для минулого чітка визначеність суспільних пріоритетів, громадські ідеали та життєві перспективи, створювали вагоме підґрунтя, відповідно до якого вибудовувалося людське життя загалом та виховання дітей зокрема. Соціальне оточення контролювало і підтримувало процес засвоєння таких ціннісних орієнтацій, що сприяло стабільності сімейної системи. Засоби масової інформації, культура і мистецтво мали єдину ідеологічну і світоглядну спрямованість, що підсилювало вплив визначених державою моральних ідеалів на індивідуальну свідомість. Сім'ї залишалися тільки засвоїти і відтворити те, що вимагалось державою. У більшості людей така ситуація породжувала відчуття захищеності й стабільності.

Сьогодні виконання батьками виховної функції ускладнюється необхідністю зміни пріоритетів і методів виховання. Традиційні уявлення про те, що слухняність і скромність є позитивними якостями, суперечать вимогам „суспільства конкуренції”, яке вимагає прояву ініціативи, самовпевненості, здатності протистояти тискові авторитетів. Орієнтація суспільства на розвиток ринкових відносин у сфері виробництва, комп'ютеризацію засобів виробництва та більшу відкритість для інтеграції в нашу культуру інших культур висувають на перше місце прагнення батьків бачити свою дитину в майбутньому комерсантом або програмістом, що спричинює надання переваги вихованню в дітей прагматичності, раціональності, волі до успіху.

Можливості реалізації українською сім'єю виховної функції вкрай обмежені й через зниження загального культурно-освітнього рівня більшості населення. Сучасні батьки мало уваги надають підвищенню своєї педагогічної культури. Не можна не зважати й на те, що методи і засоби виховання, засвоєні батьками з власного дитинства, вже не спрацьовують. Неспроможність батьків налагодити контакти з дітьми, створити сприятливі умови для їх сімейного виховання, призводить до роз'єднання представників старшого і молодшого покоління, негативно позначаючись на формуванні та розвитку зростаючої особистості.

На виховну функцію сім'ї негативно впливають нуклеаризація, послаблення родинних зв'язків, зменшення у батьків можливостей щодо

спілкування і контролювання дітей, значна зміна стандартів поведінки, сімейних цінностей протягом життя одного покоління; переоцінка досвіду сімейного життя, зменшення кількісного складу сімей, зниження можливостей батьківського впливу на дітей.

Зважаючи на існування цілого комплексу проблем, які переживає інститут сім'ї, для їх вирішення має здійснюватися не тільки профілактична робота, але й цілий комплекс заходів, спрямованих на подолання існуючих проблем та надання допомоги сім'ям, які потрапили у складні життєві обставини.

2. Мета і строки виконання Концепції

Сформувати культурно-розвинену, працездатну, гармонійну, самодостатню і відповідальну особистість чоловіка та жінки, мотивованої на створення щасливої сім'ї та здатну до усвідомленого народження і виховання дітей, тобто забезпечення виконання сім'єю основних її функцій, передусім виховної та демографічної, що призведе до гармонійного розвитку суспільства, а також зростання економічних та культурних показників, радісного і щасливого життя членів сім'ї.

Актуальність розроблення Концепції сімейного виховання дітей і молоді в системі освіти України зумовлена також реформуванням усіх рівнів системи освіти України, які торкаються концептуальних основ навчально-виховного процесу, змісту, форм, методів, технологій, показників результативності навчально-виховної діяльності та спонукають на пошуки нових підходів до виховання молодих людей XXI століття.

Концепція містить основні положення, що стосуються підготовки молоді до щасливого подружнього життя та формування відповідального батьківства.

Концепція виконуватиметься у період із 2012 по 2021 рік.

3. Шляхи і способи розв'язання проблеми

Освітні заходи у сфері сімейних взаємин – це одна з головних потреб суспільства і засіб відродження інституту сім'ї.

В системі освіти і науки України, молоді та спорту здійснюються заходи щодо:

- організації сімейного відпочинку шляхом проведення щорічних родинних фестивалів, конкурсів, змагань;

- проведення наукових та соціологічних досліджень з питань сім'ї; забезпечення роботи сімейних клубів за місцем проживання;
- видання методичних посібників, інформаційних матеріалів з питань планування сім'ї, прав і обов'язків подружжя, відповідальності батьків за виховання дітей.

Разом з тим, реалії сьогодення засвідчують про необхідність здійснення нагального комплексу взаємопов'язаних заходів, спрямованих на здійснення соціальної роботи з сім'єю, для цього мають здійснюватися освітні, інформаційні заходи, спрямовані на підвищення престижу сім'ї в Україні.

Виконання цих завдань має відбуватися в комплексі, бути складовою цілісної державної політики в галузі освіти, педагогічної науки, а також з плідною взаємодією з громадськими організаціями, діяльність яких спрямовано на поліпшення становища різних категорій сімей, надання їм соціальних послуг.

Дуже важливо сімейне виховання у майбутніх громадян України починати ще у шкільному віці. Для цього необхідно якнайшвидше впровадити в шкільну і Вузівську програми освіти курсу "Щаслива Сім'я".

Потребою часу є систематична й послідовна педагогізація батьківської громадськості, оскільки члени сім'ї є першими вихователями дитини. Тому у навчально-виховному процесі необхідно враховувати, що вплив сім'ї на підростаючу особистість залежить від багатьох факторів, а саме: склад сім'ї (повна – неповна, наявність членів старшого покоління); побутові умови; морально-психологічний клімат; соціальна орієнтація; загальна культура; забезпечення єдності вимог до дитини усіх членів сім'ї; характер спілкування батьків із дитиною; єдність сімейних інтересів.

Цілеспрямована робота має проводитися у двох напрямках:

- педагогічна просвіта батьків з використанням сучасних форм і методів роботи;
- активне залучення до виховної роботи з дітьми в рамках класу, школи.

Метою навчального закладу має бути здійснення такої політики, при якій батьки відчують свою визначальну роль у справах учнівського та педагогічного колективів. Адже сім'я – це найважливіший соціальний замовник освіти. Головними принципами спільної роботи школи і родини мають бути наступні: пріоритетності сімейного виховання, демократизму, гуманізації взаємин педагогів і батьків, ретроспективності.

З метою підвищення статусу інституту сім'ї, престижу толерантних сімейних відносин передбачається:

- удосконалити систему виховної роботи з питань сімейного життя, родинного виховання у навчальних закладах різного рівня;
- посилити пропагування сімейних цінностей шляхом проведення постійних широкомасштабних інформаційних кампаній, у тому числі через засоби масової інформації;

- здійснювати культурно-просвітницькі заходи з метою відродження та збереження сімейних традицій і цінностей.

З метою здійснення інформаційно-просвітницької роботи з сім'ями, удосконалення форм психологічної, юридичної, інших видів допомоги з питань шлюбу, сім'ї та виховання дітей, розширення сфери культурних послуг необхідно:

- розвивати мережу сімейних клубів, центрів сімейної культури, інших спеціалізованих служб, з метою надання соціально-психологічної допомоги у виконанні батьківських обов'язків, профілактики девіантних форм сімейних відносин;

- забезпечити здійснення педагогічного патронажу сімей;
- здійснювати роботу з дошлюбної діагностики та консультування, педагогічної підготовки молодих батьків до виховання дітей;

- створити систему взаємодії закладів і служб органів охорони здоров'я та центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді для здійснення соціального супроводу сімей, які чекають на народження дитини;

- забезпечити підготовку та видання спеціальної літератури, створення циклів теле- та радіопередач для батьків з питань виховання дітей;

- надавати підтримку громадським організаціям у здійсненні інформаційно-освітніх програм з питань сімейних відносин між подружжям, виховання дітей, формування здорового та радісного способу життя;

- здійснювати інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на формування навичок ефективного спілкування між статями, подолання гендерних стереотипів щодо розподілу соціальних ролей у сім'ї.

Для надання допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, передусім молодим, багатодітним, неповним, слід:

- удосконалити систему виявлення та обліку сімей, які перебувають у кризових ситуаціях, підвищення якості соціального супроводу сімей, які потребують сторонньої допомоги;

- забезпечити проведення індивідуальної роботи із сім'ями, в яких батьки – інваліди чи виховуються діти з обмеженими фізичними можливостями.

За напрямом попередження насильства в сім'ї необхідно:

- створити систему раннього виявлення сімей, у яких вчиняється насильство або є загроза його вчинення, та забезпечити соціальний супровод таких сімей;

- забезпечити підвищення рівня правової культури батьків та поінформованості щодо попередження насильства в сім'ї шляхом проведення широкомасштабної інформаційно-просвітницької та роз'яснювальної роботи;

З метою поліпшення кадрового забезпечення реалізації вищезазначених заходів слід:

- забезпечити підготовку відповідних фахівців на всіх рівнях;
- удосконалити систему підвищення їх кваліфікації;
- запровадити роботу відповідних навчальних центрів.

З метою наявного науково-методичного забезпечення виконання заходів програми передбачається:

- проведення систематичних соціологічних досліджень з вивчення проблем різних категорій сімей;
- підготовка, видання та поширення наукових і методичних матеріалів;
- проведення наукових і науково-практичних конференцій з питань сім'ї та реалізації державної політики у цій сфері.

4. Очікувані результати

- Виконання Концепції дасть змогу на кінець 2021 року підвищити рівень та статус сімейного виховання в системі освіти; розробити систему моніторингу сімейного виховання; розширити склад суб'єктів сімейного виховання, посилити координацію їх дій і впливів; сприяти фізичному, інтелектуальному та духовно-моральному розвитку особистості дитини, сформує культуру сімейних відносин чоловіка та жінки, підвищить рівень відповідальності батьків за сім'ю та виховання власних дітей.

5. Обсяг фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів

Суб'єктами сімейного виховання виступатимуть:

вихованці дошкільних, позашкільних, учні загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, студенти вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації;

неповнолітні, які перебувають у закладах соціальної реабілітації, місцях позбавлення волі або повернулися з них;

діти і молодь, які не мають умов сімейного виховання й опіки: сироти, з алкоголенаркозалежних родин, батьки яких перебувають у місцях позбавлення волі;

молоді сім'ї, які потребують консультативної допомоги з проблем виховання дітей;

педагогічні та науково-педагогічні колективи навчальних закладів (дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих);

працівники служб у справах дітей, центрів соціальних служб для молоді, медичних закладів;

трудові колективи, громадянські, благодійні організації та фонди, товариства, асоціації тощо.

Концепцію на рівні Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України координуватиме відділ позашкільної освіти, виховної роботи та захисту прав дитини;

відділ організації виховної роботи Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства забезпечуватиме впровадження програм підготовки молоді до подружнього життя та формування відповідального батьківства і координуватиме діяльність методичних служб у галузі освіти на регіональному рівні у напрямі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, їхньої професійної компетенції; координує дії державних та громадських організацій, причетних до сімейної просвіти;

лабораторія сімейного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України забезпечуватиме розроблення програм підготовки молоді до подружнього життя та формування відповідального батьківства для нагального впровадження в шкільну та Вузівську програми освіти;

регіональні центри на базі обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти (залученими у міські та районні методичні служби), які виконують інформаційно-аналітичну та практичну функції, розробляють, узагальнюють і впроваджують інноваційні технології, інтерактивні методики та сучасні форми організації сімейного виховання, адаптують вітчизняний та зарубіжний досвід до регіональних умов, здійснюють підготовку та перепідготовку працівників освітньої галузі шляхом проведення курсів, проблемних семінарів, спецкурсів, семінарів-тренінгів та інше;

науково-дослідні підрозділи вищих навчальних закладів, які виконують функції науково-методичного забезпечення дослідницької роботи, модернізації змісту освіти та виховання; беруть участь у підготовці спеціалістів різних галузей (педагогів, психологів, лікарів, соціологів, юристів, громадських організацій) з питань сімейної освіти та виховання;

засоби масової інформації співпрацюють у напрямі запобігання асоціальних проявів у сім'ї, популяризації здорового способу життя, відновлення української духовності, утвердження моральних цінностей в суспільно-політичному та приватному житті, підтримці та захисті традиційних сімейних цінностей, формування щасливої сім'ї, яка бере активну участь у житті громади, виховує відповідальних громадян України, підвищення загального інтелектуального, культурного рівня і творчого потенціалу населення, прискорення розвитку країни.

Виконання Програми здійснюватиметься за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством в межах асигнувань, передбачених відповідним розпорядникам коштів на зазначені в галузі освіти заходи.

Глосарій

(тлумачний словник)

Сім'я – це історично конкретна система взаємовідносин між подружжям, між батьками та дітьми, мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю, і соціальна необхідність у якій зумовлена потребою суспільства в фізичному та духовному відтворенні населення.

Сімейний кодекс України, прийнятий 10 січня 2002 р., визначає, що “Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'я створюється на основі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства”.

Сімейне виховання (у широкому змісті слова) – одна з найбільш давніх форм соціалізації і виховання дітей, яка органічно об'єднує об'єктивний вплив культури, традицій, звичаїв, поглядів народу, сімейно-побутових умов і взаємодію батьків з дітьми, у процесі якої відбувається повноцінний розвиток і становлення зростаючої особистості.

У вузькому змісті під сімейним вихованням розуміється взаємодія батьків і дітей, яка ґрунтується на родинній інтимно-емоційній близькості, любові, турботі, повазі й захищеності дитини, сприяє створенню сприятливих умов для задоволення її потреб у повноцінному розвитку та саморозвитку.

Мета сімейного виховання: формування якостей і властивостей особистості, які допомагали б їй гідно долати труднощі й перепони, що трапляються на життєвому шляху (розвиток інтелекту і творчих здібностей, пізнавальних сил і початкового досвіду трудової діяльності, моральної та естетичної та емоційної культури, фізичного здоров'я).

Завдання сімейного виховання. Основними завданнями сімейного виховання на сучасному етапі розвитку України як суверенної держави є виховання в дітей гуманності (поваги до людей, співчуття і чуйності, доброзичливого ставлення до них, турботи про їхнє благополуччя) і духовності (прагнення до освоєння багатств вітчизняної і світової культури, формування загальнолюдських ідеалів добра, справедливості, чуйності, чесності і порядності, до свого способу життя на основі моральності, культури, краси); виховання дитини свідомим громадянином-патріотом своєї Батьківщини, чесним трудівником, гарним сім'янином; залучення дитини до здорового способу життя і формування в неї відповідних цінностей, умінь і навичок.

Зміст виховання в українській сім'ї детермінується метою виховання в демократичному суспільстві та специфікою сімейного виховання й охоплює такі напрями:

інтелектуальне виховання (розвитку пізнавальних інтересів, здібностей, нахилів і талантів дітей; формуванні свідомого ставлення до знань і постійного їх оновлення, прагнення до освіти й творчого самовдосконалення);

фізичне виховання (залучення до здорового способу життя, організація розпорядку дня, мотивація до збереження і зміцнення здоров'я);

естетичне виховання (формування естетичних смаків і почуттів; негативне ставлення до потворного, вміння відрізнати красиве від огидного в мистецтві, побуті, поведінці; створення умов для оволодіння надбаннями національного мистецтва, музики, побуту, ремесел, виховання потреба в створенні навколо себе прекрасного, розвиток талантів і здібностей);

трудове виховання (ставлення до праці як до вищої цінності людини і суспільства, повага до людей праці, формування працьовитості, якостей господаря, бережливого ставлення до суспільної і приватної власності, природних багатств, готовність до творчої праці в умовах ринкових відносин);

моральне виховання (розвиток гуманістичних основ особистості: любов, повага, співпереживання, милосердя, доброта, совість, чесність, порядність, справедливість, гідність, обов'язок, шанування рідної мови, свобода, незалежність, єдність роду, народу, демократизм стосунків, самостійність та ініціативність);

громадянське виховання (виховання патріотичних якостей, оволодіння суспільними цінностями і способами міжособистісної взаємодії, усвідомлення взаємозв'язку між ідеалами свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю, виховання почуття особистої належності до рідної землі, держави, сім'ї, роду, способів життя, традицій і звичаїв, відповідальності за їх збереження, розвиток й примноження).